

Акад. Драгутин ЛЕКОВИЋ

ДИЈАЛЕКТИКА ВРЕМЕНА И ПРОГРЕСА

Наш реферат *Дијалектика времена и прогреса* представља освјетљавање дијалектике времена, дијалектике прогреса и дијалектике времена и прогреса. Дијалектика времена и прогреса историјски и логички укратко је прослијеђена и доведена до наших дана. У том смислу, реферат представља цјеловито и систематско разматрање предмета.

У разматрању проблематике времена и прогреса најприје ћемо указати на метод разматрања датих категорија.

ДИЈАЛЕКТИКА КАО МЕТОД АНАЛИЗЕ

О времену и прогресу резонуваћемо из угла дијалектике, не само зато што је дијалектика, по Платону, Хегелу, Марксу и Сартру, највиши облик мишљења, него и зато што су те категорије по својој суштини битно дијалектичке.

ОНТОЛОГИЈА КРЕТАЊА, ВРЕМЕНА И ПРОГРЕСА

Дијалектика као метод разматрања времена и прогреса захтијева да се кретање, вријеме и прогрес сведу на своје *исходиште* – реално конкретно, и да се затим *генеитички* изведу и *системајски* размотре из свог исходишта и *специфично* одреде.

КРЕТАЊЕ

Кретање је исходиште или примарна категорија за разматрање времена и развитка, јер без кретања нема ни времена нити развитка. Али, ни само кретање није схватљиво ако се не пође од његовог исходишта – од бића, то јест датог реалног конкретума. Кретање је израз пулсације бића, његовог динамизма, који настаје из унутрашњег антагонизма. У том смислу, кретање је битно *самокрећање*.

Кретање и вријеме су непосредно повезани са бићем. Они су форме постојања и непосредни изрази његовог испољавања.

Кретање и вријеме су и међусобно непосредно и врло тијесно повезани. Гдје нема кретања нема ни времена. Јединство кретања и времена огледа се и у томе што је само вријеме својеврсно кретање.

ДИЈАЛЕКТИКА ВРЕМЕНА

Дијалектика времена састоји се у томе што вријеме није пасивна форма бића, то јест пуки израз свог конкретног садржаја, него *дјелатни* фактор који *поврајно* утиче на биће. Вријеме није пуко трајање него и садјејствовање у збивању и догађању. Ту постоји дијалектика *узајамног* дјеловања.

Структура времена је такође дијалектичка. Вријеме је континуирано и дисконтинуирано, одвија се у форми континуитета и дисконтинуитета. Те супротности не коегзистирају него су повезане и узајамно се условљавају и употпуњавају. По свом току, вријеме је праволинијско и кружно. И ове супротности се узајамно допуњују и продубљују.

У свом току вријеме је разређено и успорено, згуснуто и убрзано. Успореност и убрзаност се смјењују и узајамно допуњују.

Дијалектика времена састоји се у томе што је вријеме по себи неограничено, а истовремено је граница свега осталог што се у њему збива.

Утицај времена на историјска збивања такође је дијалектички. Вријеме процес не само изражава, него и припрема и убрзава. Вријеме подстиче и уздиже, поткопава и обара. Народни пјесник је то добро уочио и поетски изразио у познатим стиховима: „Вријеме гради на котару куле, вријеме гради, вријеме разграђује.” Треба истаћи да је улога духа времена у припремању збивања и процеса врло велика.

КРЕТАЊЕ И РАЗВИТАК

Ако је биће или реално конкретно непосредна основа кретања и времена, кретање је непосредна основа развитка. Тамо гдје нема кретања нема и не може бити ни развитка. Развитак је *улазно* кретање које се *квалитативно* хомогенизује и као *нови* и *виши* ентитет *шопализује*. Тотализација значи финализацију и специфичну идентификацију. То значи да је кретање, у развоју, садржано и превладано. У том смислу, развитак је виша категорија од кретања.

ДИЈАЛЕКТИКА РАЗВИТКА

Дијалектику развитка Хегел је подробно истражио и, кроз свој систем, цјеловито изложио. Зато се на тој дијалектици нећемо посебно задр-

жавати. Умјесто тога, подсетићемо на оно што је ту најбитније. Битне компоненте дијалектике развитка су позиција, негација и негација негације. Ту спадају континуитет и дисконтинуитет, негација унутрашње границе и промјена квалитета = револуција, као и тотализација која се остварује негацијом негације.

ВРИЈЕМЕ И ПРОГРЕС

Вријеме је претпоставка прогреса. Оно је основа и оквир прогреса. Прогрес је увијек у времену. Он је увијек подстицан временом и ограничен временом. У оба случаја, он носи печат времена. У односу на вријеме, прогрес има двије битне специфичности: он је мање динамичан од времена. Па ипак, он представља својеврсно обликовање и артикулисање времена. Он значи и обогаћивање и одуховљавање времена. У том смислу, прогрес је виша категорија од времена.

РАЗВИТАК И ПРОГРЕС

Развитак и прогрес третирају се као истозначне или идентичне категорије. То изједначавање долази отуда што се у оба случаја ради о диференцирању и настанку новог, вишег облика. При томе се заборављају специфичне разлике које говоре да се те категорије не могу идентификовати.

Развитак је везан за природу и ограничен је природом. Он се спонтано одвија по унутрашњем логосу. Тамо нема свјесног субјекта који поставља циљеве којима се тежи и који се остварују.

Прогрес је везан за човјекову дјелатност и за људску историју. У ствари, битна разлика развитка и прогреса састоји се у томе што прогрес укључује циљ којем се свјесно тежи и колективне напоре да се он оствари. То значи, циљеви се унапријед постављају, а дјелатност је усмјерена на остваривање циљева. У том смислу, прогрес је категорија вишег реда од развитка.

Из истих разлога, историја је виши ниво реалности него природа. Иако се природа, на одређени начин, продужује у људској историји, људска историја је виши ниво реалности јер представља не само хуманизирање природе и настанак антрополошке природе, него и својеврсно превладавање природе и њених ограничености.

БИТНЕ ОДРЕДБЕ ПРОГРЕСА

Прогрес као превазилажење старог и настанак новог друштвено-историјског облика има више конститутивних елемената. Прије свега, прогрес није случајан феномен или садејствујућа околност. Он је *αὐτοχθόνος* и *νужан*. Он је условљен борбом човјека за опстанак, борбом друштвене

заједнице за стварање повољнијих услова живота. Сучељен са много јачом и суровом природом, као и са огромном оскудицом средстава за опстанак, човјек мора производити средства за одржавање живота. Он мора да подстиче и остварује прогрес. У том смислу, прогрес је антрополошка нужност или друштвено-историјска неизбјежност.

У борби човјека или друштвене заједнице за опстанак напори и утрошак материје и енергије увијек су много већи неголи постигнути резултати. Из тога произилази да је сваки прогрес скупо или чак исувише скупо плаћен. Али, он се исплати не само зато што је добијено ново, више стање, него и зато што је створена основа за даљи прогрес. У ствари, сваки остварени прогрес је основа и полазна тачка новог прогреса. При томе, сваки нови прогрес остварује се брже неголи онај који му је претходио.

Прогрес никада није чист, то јест искључиво прогрес. Он није ни стабилан. Он није ни једнаког ритма и нивоа. Он није ни једнаког значаја. Константе прогреса прате варијабиле као његов саставни дио или допунски израз. У свему томе постоји својеврсна дијалектика.

ФАКТОРИ ПРОГРЕСА

Фактори прогреса су бројни. Поред тога, њихов значај варира у односу на околности и степен историјског развитка.

Први фактор прогреса је знање, то јест науке, највише природне науке, јер су оне егзактне и јер су непосредно практично примјенљиве, а затим друштвене науке, као и остале науке.

Снажан фактор прогреса је технологија, која почива на науци и непосредно израста из науке. Глобално узевши, научнотехнолошки фактор је примарни и најзначајнији фактор друштвено-историјског прогреса.

Трећи битни фактор друштвено-историјског прогреса је борба идеологија, класна борба и револуције, које су њихов израз. Маркс је, с правом, рекао да су револуције локомотиве историје.

Изузетан утицај идеолошких борби на друштвено-историјски развитак најбоље илуструје хладни рат који је не само снажно убрзао свјетску историју, него и динамизирао све њене стране и односе. Пошто смо сви непосредни свједоци тога периода, нема потребе да ову тезу шире експлицирамо.

Битан фактор друштвеног прогреса су и велике личности, које су на челу идеолошко-политичких покрета, на челу држава, који воде народе и дефинишу историјске циљеве којима они треба да теже. Улога ових личности се често запоставља јер се одлучујући утицај придаје масама. Али велике личности даље виде од маса и прецизније назначују циљеве као и стратегију и тактику којом се треба служити у остваривању егзистенцијалних и других циљева.

У савременој и нарочито новијој историји, главни носилац и главна снага друштвеног прогреса је *капитал*. У савременом друштву, сав прогрес је посредован капиталом и борбом за профит. Капитал снажно подстиче развитак наука и користи га за остваривање профита. Капитал је непосредни носилац цјелокупног технолошког развитка. Он је не само главни фактор јачања економске сарадње и комуникација између држава и народа, него и главни фактор економског развитка. Он универзализује не само начин производње и модалитете пословања, него чак и административне узусе. Снага капитала је највећа моћ и најутицајнија снага у савременом друштву. Та снага надилази националне оквире и добија међународне облике и димензије. Транснационалне компаније су не само изнад националних економија, него господаре економском дјелатношћу и у међународним размјерама. А постојећа глобализација непосредно свједочи о доминацији капитала у свјетским размјерама.

Капитал ствара и конституише не само читав систем друштвених односа, него артикулише и читаву једну цивилизацију – технолошко-профитерску цивилизацију.

Ако највише подстиче и убрзава друштвени прогрес, капитал га највише и деформише. Двије деформације су најбитније и на њих свакако треба указати – инверзија есенције и егзистенције: личност се одређује и квалификује не по томе што је по себи, по свом сопству и властитом бићу, него по иметку – по материјалним добрима којима располаже. Другачије речено, имати је много битније неголи бити и аутентично постојати.

То је највиши израз самоутуђења човјека у свијету капитала.

Друга аналогна деформација састоји се у инверзији материјалних и духовних вриједности. Материјалне вриједности – новчано богатство и непокретна добра су не само фаворизована на рачун духовних, него их надилазе, па чак и обезвријеђују.

Капитал деформише не само прогрес него и само вријеме – непосредно и у цјелости га ставља у службу новца. „Вријеме је новац” – то је основна лозинка бизнисмена и капиталиста. То је и доказ да је вријеме упрошћено, осиромашено и дехуманизовано.

У друштву у коме је капитал – најбитнији друштвени однос, сви остали односи су захваћени капиталом и носе жиг капитала. Чак и садашња цивилизација, као укупност начина постојања и начина мишљења, носи на себи жиг капитала – у суштини је посесивна и потрошачка.

Ако капиталу треба одати велико признање за друштвени динамизам, рационалну организацију економског живота друштва и велики прогрес који подстиче и остварује у разним доменима, њега треба оштро критиковати зато што негативним ефектима и лошим посљедицама те грандиозне резултате не само умањује и обезвријеђује, него их доводи у питање и чак поништава.

ДИЈАЛЕКТИКА ПРОГРЕСА

Прогрес представља прожимање субјекта и објекта – субјект се објективише – иде за остваривањем свога циља, а објекат – остварени резултат дјелатности, се субјективише – носи печат свога ствараоца. У дијалектику прогреса спада и хармонизовање и антагонизовање циљева и средстава.

Дијалектика прогреса огледа се и у томе што је прогрес јединство парцијалног и тоталног – увијек почиње као парцијалан, то јест у одређеној форми или области, а затим се проширује у остале и тотализује.

Најбитнија дијалектика прогреса је да он фаворизује једну област друштва и један период људске историје, а дефаворизује друге, или чак све остале. Ово због тога што не постоје ни објективни ни субјективни услови да прогрес у друштву тече равномерно у свим областима и да се остварује као интегралан.

Друга најбитнија дијалектика прогреса јесте да прогрес у једном домену и у једној области, изазива регрес у другој. То значи, да је регрес други пол или неизбежни производ и допуна прогреса. И уколико је прогрес већи и динамичнији, утолико су и стагнација и регрес већи.

КРИТЕРИЈИ ПРОГРЕСА

У оквиру разматрања феномена прогреса битно је питање критеријума вриједновања прогреса. Ради се о одређивању *аушениичног* критерија прогреса.

Пошто се прогрес остварује у разним областима друштвеног и индивидуалног живота, критерији прогреса су такође бројни и различити. Прогрес се може мјерити по нивоу технолошког развитка и обиму производње, по националном доходу, по стандарду, то јест по обиљу производа и лагодном животу, по политичкој организацији, по писмености становништва, по степену образовања народа и др. Сви ови и слични критерији вриједновања су легитимни и прихватљиви. Али, они нису довољни. Пошто је човјек највећа вриједност, прогрес друштва се мора мјерити статусом који човјек заузима у друштву. То је најсигурније мјерило прогреса.

Прогресивност друштвено-политичких система вриједнује се и одређује рационалношћу и ефикасношћу економије, обиљем националног богатства, бригом друштва о неимућним слојевима, социјалном стабилношћу, провидношћу друштвених односа, демократским институцијама и људским правима, укључујући ту и права мањина.

Са индивидуалног гледишта, гледишта појединца, прогресивност друштва мјери се квалитетом живота, обимом људских права и димензијама личних слобода и степеном индивидуализације.

Највиши степен друштвеног прогреса било би друштво у коме се човјек осјећа својим, у коме живи по индивидуацији и у коме се самооства-

рује на себи адекватан начин. Међутим, такво друштво више је идеал коме се тежи неголи достигнута историјска реалност. Али, њега треба имати у виду и тежити му да не бисмо запали у безнађе због великих слабости постојећег друштва, или да не бисмо слијепо стали у њихову одбрану.

ОСОБЕНОСТИ НАШЕГ ВРЕМЕНА

О нашем времену, или о данашњем времену, даћемо најопштију карактеристику. Наше вријеме је *садржајније* и садржајно *богаћије* од свих времена која су му претходила.

Оно је *динамичније* од свих претходних времена. Никада вријеме у људској историји није било тако згуснуто, динамично и убрзано као што је наше вријеме. Оно је најдинамичније вријеме људске историје.

Наше вбријеме је *најпротивурјечније* вријеме у људској историји. То, поред осталог, потврђује хладни рат који је трајао више од четири и по деценије и који је не само до краја заоштрио друштвене противурјечности, него их је и антагонистички разријешо – поразом комунистичког антагонисте. Најпротивурјечнијим временом чини га и период послје краха европског социјализма, у коме се не само наставља хладни рат и противурјечности из ранијег периода, него се јављају и бројне нове у погледу политичких опција и глобалног историјског тока.

Наше вријеме је и *најтежобније* вријеме. Најтежобнијим су га чинили хладни рат, пропаст европског социјализма, а затим неповољно наслеђе из бивших социјалистичких земаља, тешкоће рјешавања нагомиланих проблема како у њима, тако и у другим земљама, амбиције великих и моћних земаља да свијет преуреде по својој жељи и интересима, заосталост великог дијела свијета и изгубљена равнотежа цјелокупног свијета.

Наше вријеме је *најнеизвјесније* вријеме од свих времена која су му претходила. Истина је да су времена увијек била мање-више неизвјесна, јер се односе на цјелину историјског тока, чију је резултанту веома тешко докучити. Али, по неизвјесности, наше вријеме је изнад свих осталих времена. Оно је такво зато што је много субјеката у игри, много интереса и амбиција, много сударања и много снага које се сучељавају. Непредвидљивим га чини и огромно убрзање историје и снажни динамизам њених фактора.

Наше вријеме је *најбогаћије* по прогресу и са тог становишта је значајније од свих времена која су му претходила. По томе је оно несумњиво *најзначајније* вријеме у људској историји.

ОДНОС ВРЕМЕНА И ПРОГРЕСА НА КРАЈУ ДРУГОГ МИЛЕНИЈУМА

Када се постигнути историјски прогрес посматра или оцјењује са краја другог или почетка трећег миленијума, то јест из наших дана, намећу се два битна закључка, које ћемо формулисати и шире образложити.

Први закључак је да постигнути историјски прогрес ни по квалитету, ни по квантитету не одговара дужини времена. Вријеме је заиста врло, врло дуго – пуна два миленијума, а постигнути прогрес је не само релативно мали, него је и *фактички* мали. Он *врло* много заостаје за временом. Истина је да је у низу случајева и у бројним областима друштвеног живота остварен грандиозан прогрес. Али, глобално узевши, а то је битно, регрес је не само исто тако врло велик него чак и засјењује прогрес.

Знатно кашњење прогреса за временом није нимало случајно. Оно има сасвим реалне узроке. Први је тешкоћа борбе човјека и човјечанства за опстанак. Та борба је вођена у веома неповољним и оскудним условима и ангажовала је највећи дио људских снага на обезбјеђивању средстава за физички опстанак.

Други узрок кашњења прогреса за временом је подијељеност и супротстављеност човјечанства и ангажованост главних субјеката прогреса на остваривању посебних интереса. Овдје мислимо на вјерске, расне и класне сукобе, као и на велике ратове, укључујући и свјетске, који су захтијевали огромне напоре, изазивали огромне материјалне и људске жртве, разарања и уништавања друштвених вриједности. Овдје мислимо и на револуције, које су имале сличне посљедице.

Трећи узрок заостајања прогреса иза времена је недораслост и неспособност главних актера који су водили народе и усмјеравали кретање друштва, затим погрешне одлуке које су доносили и погрешне опције које су реализовали.

Четврти узрок кашњења прогреса за временом је уздизање капитала на ниво главне друштвене снаге и битног фактора економског и историјског прогреса. Капитал – *respectively* капиталистичка класа снажно је подстакла економски и други прогрес, али га је превасходно усмјерила у егоистичке сврхе – на оплодњу капитала и стицање профита. Носиоци капитала су и једнострано усмјеравали прогрес – у правцу убрзаног технолошког развитака. А прекомјерним технолошким развитаком, као што ћемо то и видјети, изазван је регрес у другим областима друштвеног живота.

Заостајање прогреса за временом, у извјесном смислу, лежи и у природи ствари.

У природи ствари је да вријеме тече брзо, да се друштвени циљеви, то јест прогрес, остварују поступно.

ДИЈАЛЕКТИКА ПРОГРЕСА И РЕГРЕСА У НАШЕМ ВРЕМЕНУ

Дијалектика прогреса и регреса, својствена људској историји, најпотпуније се испољила у нашем времену. Једна страна те дијалектике – прогрес, достигао је у свим областима друштвеног живота неслућене размјере. Неслућени прогрес се најприје састоји у грандиозном научном развитаку.

ку, у другој технолошкој револуцији, у продору човјека у васиону, у глобализацији која свијет претвара у велико село, у откривању генетског кода човјека, у компјутеризацији и интернету, мобилној телефонији и сл. Резиме овог грандиозног развика је неслућено убрзање свјетске историје.

Друга страна дијалектике прогреса – регрес, не само да у стопу прати прогрес, него га у много чему и превазилази.

Превагу негативне стране прогреса над позитивном потврђује најприје брутално загађење човјекове околине. Данас човјек бруталним загађивањем своје околине и немилосрдним уништавањем најнеопходнијих ресурса, фактички доводи у питање свој даљи физички опстанак.

Превагу негативне дијалектике прогреса над позитивном потврђује и све већи и дубљи јаз између високо развијених и неразвијених и средње развијених земаља – високи комфор и благостање развијених и економска биједи, глад, смртност од глади и од неизљечивих болести код неразвијених земаља и земаља у развоју. Према најновијој статистици Организације уједињених нација, данас у свијету свакодневно умире од глади 24.000 људи, од којих је највећи број дјеце. Ова чињеница баца у засјенак чак и припреме искрцавања људи на Марс.

Превагу регреса над прогресом у нашем времену показује и неправдазиђена расподјела богатства у свијету – како код високо развијених тако и код неразвијених. Поједине личности не само да располажу баснословним богатством од тридесетак или четрдесетак милијарди долара, него је и свјетско богатство сконцентрисано у врло малом броју руку.

ОБЈЕКТИВНА И СУБЈЕКТИВНА СТРАНА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Негативна дијалектика надвладала је позитивну и у домену глобализације.

Као израз научно-техничког, економског и културног развика, глобализација представља *позитиван* процес који вишеструко повезује земље и народе и знатно доприноси убрзавању свјетске историје. У том смислу, она је фактор *еманципације* човјечанства од локалних, националних и других ограничениости. То би била *објективна* компонента процеса глобализације. Али, глобализација има и другу, то јест *субјективну* страну, која је *бијно* негативна. У ствари, невоља данашњег свијета не састоји се у глобализацији као таквој, него у *изојачавању* и *злоупотребавању* процеса глобализације. Пошто су најразвијеније земље Запада главни носиоци глобализације, оне глобализацију деформишу и злоупотребљавају – користе је као оруђе за остваривање наткапитализације, мултипликације профита и политичке доминације у глобалним размјерама. То објашњава што не само терористи него и лијеве снаге свијета упућују врло оштре стријеле против глобализације. Они у њој виде резиме свих слабих страна савременог свијета.

Преминација регреса над прогресом у нашем времену, одразила се и на саму европску цивилизацију. Она је постала још више индивидуалистичка, утилитаристичка, посесивна, потрошачка и експанзионистичка. У савременој евроатлантској цивилизацији до краја је поремећен однос материјалних и духовних вриједности. Бурани технолошки и економски прогрес фаворизовали су материјалне вриједности и знатно их уздигли над духовним вриједностима. Материјалне вриједности се прецењују а духовне потцењују и свде на пропратну појаву бизниса и економског благостања. Богатство се, на крају, своди на ствари, а човјекова вриједност гледа се и оцењује кроз ствари које се посједују.

У евроатлантској цивилизацији реификација све више овладава не само свијетом вриједности него и човјеком. Деформише се и сам смисао човјековог постојања – смисао се види у зарађивању и акумулирању материјалног богатства ради подизања стандарда, а не у стваралаштву – у стварању и самоостваривању. Деформисан је и начин човјекове забаве – она се депоетизује и упрошћава – музика се своди на ритам и сл. Деформисан је чак и начин човјекове исхране – створени су ресторани *брзе хране*, а брза храна постаје *нормалан* начин исхране. Ишчезава домаћинско припремање хране и шарм окупљања и заједничког уживања за трпезом.

ШТА ЧИНТИ СА ПРОГРЕСОМ

У условима кад негативне стране прогреса не само превазилазе позитивне, него и директно угрожавају опстанак човјечанства, нужно се намеће питање: шта чинити са прогресом? Да ли га се одрећи? Одрцање од прогреса је немогућно, јер на прогресу почива цјелокупно историјско кретање и савремени живот човјечанства. Поред тога, људи се не би добровољно и лако одрекли од онога што су већ постигли. Да ли је рјешење у ограничавању прогреса? Многи филозофи историје и футуролози сматрају да би то био прави излаз. Ми не дијелимо то мишљење. Прво, јер је то веома тешко остварити, а затим што није ни право рјешење, јер ограничавање прогреса отежава и успорава превладавање јаза између развијених и неразвијених. Поред тога, оно би ишло на штету цјелокупног човјечанства, јер би знатно смањило његове технолошке, економске и друге потенције.

У овој драматичној кризи прогреса алтернатива је усвајање *кориговања* прогреса – рецимо, да не буде вратоломан у технологији, а веома мален у неким другим областима, као што је морална и сл. Затим, прогрес треба *хуманизовати* у смислу да његове позитивне стране надвладавају негативне, да умјесто профиту служи човјеку.

Оздрављење савременог прогреса значи и његово *хармонизовање* – усклађивање његових разних страна и компоненти. Хармонизовање и хуманизовање прогреса представља стварно оздрављење и регенерацију прогреса.

Оздрављење и хармонизација прогреса укључује хармонизацију човјека и природе – враћање природи њеног изворног богатства, разноликости и љепоте и окретање човјека природи и његово уживање у богатству, разноликости и љепоти природе.

Хармонизовање прогреса укључује и хармонизовање човјечанства. То хармонизовање треба започети ангажовањем технолошких, материјалних, научних и духовних средстава на превазилажењу јаза између високо развијених и неразвијених земаља. То би био први корак у хармонизовању човјечанства као људске заједнице.

Кориговање прогреса укључује и оздрављење глобализације – њено претварање у ефикасно оруђе модернизације технологије, економије, културе и духовног живота, као и у оруђе демократског и узајамно корисног повезивања свијета.

Хармонизовање и хуманизовање прогреса треба да значи и кориговање западноевропске и других сродних цивилизација – њено ослобађање од пренаглашеног индивидуализма, посесивности, потрошачког карактера и реификације. То кориговање такође треба да укључи и усклађивање материјалних и духовних вриједности друштва и проглашавање човјека за највећу вриједност.

МЕЂУНАРОДНИ ФОРУМ ЗА ПРЕПОРОД ЧОВЈЕЧАНСТВА

Ко треба да буде *главни* субјекат регенерације прогреса и спасавања човјечанства од пропасти? У одговору се најприје мисли на Организацију уједињених нација. Међутим, ОУН то не могу да буду, прије свега јер нијесу самосталне. Оне су под великим утицајем најмоћнијих земаља свијета, које више интересује владање свијетом неголи хуманизација свијета. Други разлог састоји се у томе што је персонални састав ОУН елитизован и бирократизован, и као такав незаинтересован за општечовјечанске проблеме. Најзад, Организација уједињених нација на овом плану показала се као недовољно активна. А уколико се повремено и ангажовала, њена активност није била довољно ефикасна. Зато она не може бити главни субјект препорода прогреса и спасавања човјечанства од пропасти. То не могу бити ни агенције ОУН – УНЕСКО, ФАО, Агенција за нуклеарну енергију и др. Све оне могу бити значајни врло корисни *садејсџивујући* фактори.

Главни субјекти препорода прогреса и спасавања човјечанства од пропасти не могу бити ни поједине велике и моћне државе, јер су оне преоптерећене националним проблемима и интересима, а у овом случају би се морале ставити у службу општечовјечанских интереса, на што оне нијесу спремне. Поред тога, оне би својом огромном снагом и угледом ометале демократски дијалог и наметале своја гледишта и рјешења.

Ако постојећи субјекти не могу бити главни актери препорода прогреса и спасавања човјечанства од пропасти, то значи да за ту сврху

треба створити *йосебан* орган, који би се звао *Међународни форум за йрејород човјечансйва*. Он би био самостално, недржавно, неполитичко и нестраначко тијело, састављено од најистакнутијих мислилаца, државника, политичара и бизнисмена савременог свијета *хуманисйичких назора и оријентације*, који су спремни да се на овом послу предано ангажују и који би искористили све могућности у овом погледу.

Поред Међународног форума, у свакој земљи би требало створити *национални* орган који би се не само тиме бавио у националним размјерама, него и тијесно сарађивао са Међународним форумом.

Ми смо убијеђени да би ова акција, као *бийно* хуманистичка, наишла на огромне симпатије и подршку у свијету. Она би била морално и акционо подржана од бројних хуманистичких покрета – пацифиста, покрета зелених и др. Она би била подржана морално и финансијски и од бизнисмена, нарочито од оних којима није само стало до увећања иметка, него и до имена и хуманистичких донација, као што је код нас *Фондација Карпћ*.

БУДУЋНОСТ – ИНТЕРПОЛАРНИ СВИЈЕТ

У тијесној вези са проблемом оздрављења прогреса стоји и питање: у ком правцу треба да буде усмјерен даљи прогрес човјечанства – да ли у правцу груписања земаља и народа ради стварања једнополарног свијета, или у плуралистичком правцу, ради стварања многополарног свијета? Ова дилема је већ формулисана и она је, ових наших дана, предмет широких и општих дебата.

Ми сматрамо да и овом питању треба прићи дијалектички, то јест супротности обједињавати, узајамно употпуњавати и кориговати.

Концепција једнополарног свијета, елаборирана по моделу евро-америчке политичке филозофије и тамошњег система вриједности и цивилизације уопште, није прихватљива, јер садржи опасност експанзионизма, доминације и хегемонизма. Она није прихватљива ни зато што игнорише националне, културне и историјске особености појединих народа и посебно што оспорава њихово право да очувају и практично испољавају свој идентитет. Трећи разлог због кога концепција једнополарног свијета није прихватљива, је у томе што у арсеналу најразвијенијих земаља постоје не само позитивне и општечовјечанске вриједности, које *свакако* треба прихватити, него и слабе стране које се не смију игнорисати и које се не могу преносити на друге земље и народе.

Ни супротна концепција – концепција *вишејоларног* свијета, то јест вишеетничког, вишеконфесионалног и вишекултурног свијета, није прихватљива уколико *искључиво* инсистира на специфичностима – вјерским, етничким, културним и другим особеностима народа, јер би таква заједница била отуђена од свјетског прогреса и као таква анахрона.

Правилно и, истовремено, *најбоље* рјешење усмјеравања прогреса и организовања човјечанства је да се прогрес усмјери у правцу остваривања многополарног свијета, а да земље које се ка њему оријентишу и које ће га чинити, усвоје и потпуно оживотворе све општецивилизацијске тековине најразвијенијих земаља. Само усвајањем и практичним оживотворењем свих општецивилизацијских тековина најразвијенијих земаља Запада, остале земље могу бити партнер најразвијенијих земаља у заједници човјечанства и равноправно живјети и сарађивати са њима. Без тога, оне би временом постале инфериорне, што значи неравноправне и чак објективно подређене. Зато је сједињавање и проширивање општечовјечанских и националних специфичних особености и тековина *права* или *истинска* алтернатива смјера прогреса у нашем времену.

Многополарни свијет не треба схватити као просту коегзистенцију различитих земаља, народа, култура и цивилизација. То није аутономизирана и статичка заједница човјечанства, јер, тако схваћена, не би била у духу и на нивоу људске историје. Она је битно динамичка и дијалектичка.

Зато, од многополарног свијета треба ићи ка *интерполарном* свијету – свијету узајамне сарадње и допуњавања земаља, народа, духовног живота, култура и цивилизација.

Заједница човјечанства треба да буде мултиполарна по форми а по свом садржају интерполарна. Тако се и у овом случају дијалектика показује као најбоља формула рјешавања проблема.

Dragutin LEKOVIC

DIALECTICS OF TIME AND PROGRESS

Summary

The paper presents full gnoseological structure of dialectics of time and progress – from philosophic presumptions, general theoretical knowledge, and empirical indicators to practical applicability. Dialectics as a method of understanding the time and progress require motion, time and progress to be brought down to their threshold – realistically concretely, and to have them consequently genetically exercised and systematically examined from their threshold and specifically determined. In that context from the aspect of cause and meaning the analysis of the following categories has been performed: motion, development and progress, their essential provisions, factors and criterions with internal and mutual dialectics.

Our time is more substantial and dynamic than all the previous ones, but it also the most contradictory time in human history (cold war, collapse of European socialism, uncertainty, political and global conflicts). The end of the second millennium is characterized not only by a relative, but also the real lag of progress. The causes are numerous:

difficulties of struggle for survival, division and opposition of mankind, inability of main actors, fetishizing capital, the very nature of the process. Progress in our time has undoubtedly reached unexpected dimensions, but the regress not only closely follows progress, but also exceeds it in many ways (brutal pollution of the environment, increasing gap between developed and underdeveloped, enormous spans in wealth distribution, negative dialectics overwhelm positive one in the domain of globalization). In a dramatic crisis the alternative is correcting, humanization and harmonization of progress. Existing subjects may not be the main actors of renaissance of progress and that is why it is necessary to form International Forum for mankind renaissance. That body would work on the program in order to obtain from multipolar world the interpolary world of mutual cooperation and supplementing the countries, peoples, spiritual life, culture and civilization.